

Piotr Lewkowicz
Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

WIZERUNEK PRACOWNIKA BIBLIOTEKI AKADEMICKIEJ KREOWANY W POLSKIEJ LITERATURZE ZAWODOWEJ DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Abstract: The paper is the survey of the polish professional literature on librarianship from the years 1918–1939 addressed to the academic librarians.

We present how the authors formed the outlook upon the book and the work in the library, how they induced on the librarian's environment and what was their role in creating the attitudes and bears of the academic libraries workers. The examples from the librarianship literature of the interwar period show us the ways of solving the problems of collecting, working out and lending the different kinds of library materials and of the interlibrary co-operation in Poland and abroad. These examples reveal how newest were views of the polish academic librarians leaders on library standardization, management, marketing, benchmarking and the presence of library and librarians in the academic space.

After thorough analysis of all these texts we can say that the interwar period played an essential role in forming contemporary principles of library work and crystalizing the position of the academic libraries workers in the scientists midst and in polish librarian's environment.

Słowa kluczowe: bibliotekarstwo akademickie, bibliotekarstwo polskie, normalizacja, organizacja pracy, standaryzacja, zarządzanie.

Zakończenie pierwszej wojny światowej to dla Polski nie tylko odzyskanie niepodległości i trwające po rok 1921 walki o granice II Rzeczypospolitej. Koniec wojny to jednocześnie początek życia w nowej rzeczywistości; rzeczywistości odmienionej politycznie, cywilizacyjnie, światopoglądowo, socjalnie i kulturowo.

Instytucje młodego państwa miały ambicje sprostania nowym wyzwaniom i podjęcia udziału w ich realizacji. Wśród nich także wyższe uczelnie, zarówno te działające nieprzerwanie, jak i nowopowstałe, a także związane z nimi organizacyjnie biblioteki – istniejące i powoływane do życia¹.

¹ W roku działały lub inaugurowały zajęcia uniwersytety: Jagielloński, Warszawski, Jana Kazimierza, Poznański, Stefana Batorego i Katolicki, uczelnie techniczne: politechniki w Warszawie i Lwowie oraz Akademia Górniczo-Hutnicza, wyższe szkoły rolnicze: Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego i lwowska Akademia Medycyny Weterynaryjnej, ekonomiczna – Wyższa Szkoła Handlowa w Warszawie i artystyczna – Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie.

Wiodącą rolę w polskim bibliotekarstwie akademickim sprawowały osoby (legitymujące się nierzadko tytułami naukowymi), które pełniły obowiązki bibliotekarzy lub odbywały praktyki biblioteczne przed wojną, czy to w księżniczkach szkół wyższych, czy to w innych znaczących bibliotekach naukowych – rodowych, fundacyjnych, instytucji i towarzystw naukowych. To właśnie ci ludzie organizowali w okresie międzywojennym polskie środowisko bibliotekarskie, powołując do życia Związek Bibliotekarzy Polskich (ZBW), wydając „Przegląd Biblioteczny”, zwołując kolejne zjazdy ZBP, na których poruszano najistotniejsze problemy naukowe i zawodowe, czy wreszcie – opracowując instrukcje i podręczniki fachowe, pomocne w codziennej działalności bibliotek.

Nieobce im były, kształtujące polskie bibliotekarstwo XIX w., refleksje teoretyków niemieckich i francuskich; wiele uwagi poświęcali lekturze autorów polskich, począwszy od tekstów Joachima Lelewela i Stanisława Dunin-Borkowskiego², przez encyklopedyczne hasła Karola Estreichera, Franciszka Maksymiliana Sobieszczańskiego³, Piotra Chmielowskiego, Stanisława Czarnowskiego, Józefa Przyborowskiego⁴ i Zygmunta Glogera⁵, po – traktujące o nieco odmiennej rzeczywistości bibliotekarskiej – prace Stanisława Posnera i Faustyna Czerwijowskiego⁶.

Nie dziwi więc fakt, że ludzie z tak rzetelnym przygotowaniem zawodowym i głęboką wiedzą teoretyczną, po roku 1918 nie pozostali bierni, lecz z wielką energią poczęli – swymi działaniami i tematyką wystąpień – wyznaczać kierunki rozwoju zawodowego bibliotekarzy i kształtować organizację bibliotekarstwa polskiego. Rzecz jasna, najważniejsze dla nich, pracowników bibliotek akademickich, było miejsce bibliotekarzy wśród innych pracowników wyższych uczelni⁷ oraz rola i zadania jakie wyznaczano samym bibliotekom.

Szczególnie wysoko sytuował pozycje i znaczenie bibliotekarzy akademickich Józef Grycz, przyznając im najwyższe miejsce w hierarchii zawodowej, ale też nakładając na nich wyjątkowe obowiązki wynikające z tego tytułu. W referacie, przygotowanym na IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich, w roku 1936, stwierdzał: „(...) biblioteki państwowych szkół akademickich tworzą w zespole

² J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, Wilno 1823–1826; S. Dunin-Borkowski, *O obowiązkach bibliotekarza: rzecz napisana w roku 1827 z powodu uporządkować i otworzyć się mającej Biblioteki im. Ossolińskich*, Lwów 1829.

³ Obaj w *Encyklopedii Powszechnej*, Warszawa 1859–1868, FMS także w *Encyklopedii ogólnej wiedzy ludzkiej*, Warszawa 1872–1877.

⁴ Wszyscy w *Wielkiej Encyklopedii Współczesnej Ilustrowanej*, Warszawa 1892–1914.

⁵ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1900–1903.

⁶ S. Posner, *Biblioteki amerykańskie*, „Przegląd Biblioteczny” 1909, z. 4, s. 259–290; F. Czerwijowski, *Bibliotekarz: krótkie wskazówki dla pracujących w bibliotekach*, Warszawa 1912.

⁷ Zob. J. Włodarczyk, *Bibliotekarze polscy okresu międzywojennego w świetle przepisów prawa*, [w:] *idem, Bibliotekarze w Polsce okresu międzywojennego*, Łódź 1988, s. 25–41.

bibliotek naukowych jednostki najwyższego stopnia zarówno pod względem bogactwa zasobów jak organizacji (...)”⁸.

Lektura prac autorstwa pracowników bibliotek polskich wyższych uczelni udowodnia, że byli oni świadomi konieczności zachowania w pracy bibliotekarskiej wysokich standardów wiedzy ogólnej i fachowej⁹.

Aby racjonalnie i efektywnie wykorzystać potencjał naukowy bibliotekarzy akademickich, proponowano adaptowanie do praktyki bibliotecznej najnowszych metod, wypracowanych przez teoretyków organizacji pracy. I tak na przykład Adam Łysakowski dogłębnie zajął się zagadnieniem ekonomii pracy, wykonywanej ze względu na wyznaczony cel. Swoje przemyślenia zamknął w syntetycznej formule: „(...) najmniejszym wysiłkiem osiągnąć największą wydajność pracy, albo dokładniej: najmniejszą ilością czynności najłatwiejszych dochodzić do największej ilości wytworów najbardziej wartościowych”¹⁰. Wyróżnił też w działalności biblioteki trzy – dziś już klasyczne – etapy pracy: gromadzenie, wypożyczanie i udostępnianie zbiorów, analizując je ze względu na czynności podejmowane w ich trakcie. Dla potrzeb swojej metodologii przyjął zasadę pomiaru oddzielnych czynności jednostkowych, pozostawiając statystykom analizę sprawozdań obejmujących poszczególne okresy.

Dzięki współpracy pracowników Biblioteki Wojskowej Dowództwa Okręgu Generalnego Nr VI we Lwowie, w roku 1925 Łysakowski mógł już obliczyć ile czasu zajmują poszczególne czynności, wykonywane na różnych etapach organizowania zbiorów. Badał ile trwa etap gromadzenia, np.: przeglądanie bibliografii, sporządzanie zamówienia lub przeprowadzanie czynności kasowych; ile czasu wymaga opracowanie zbiorów: katalogowanie, inwentaryzowanie, włączanie kart do katalogów itd.; wreszcie, jak długo trwa wypożyczanie: prace magazynowe, wydawanie i przyjęcie książki w wypożyczalni lub czytel-

⁸ J. Grycz, *Zasady organizacji bibliotek naukowych w Polsce*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku: referaty*, Warszawa 1936, s. 36.

⁹ M.in.: E. Kuntze, *Kilka uwag o kursach dla bibliotekarzy bibliotek naukowych*, „Przegląd Biblioteczny” 1930, z. 1, s. 22–28, 34–36 Autor omawia programy kursów dla bibliotekarzy naukowych i „średnich”; artykuły J. Grycza, *O kursy bibliotekarskie*, „Przegląd Biblioteczny” 1930, z. 2, s. 194–195; *Po pierwszym egzaminie bibliotekarskim*, „Przegląd Biblioteczny” 1931, z. 3/4, s. 234–236 – zawiera omówienie przykładowych pytań z zakresem potrzebnej wiedzy; *Rewizja bibliotek uniwersyteckich*, „Pion” 1933, nr 9, s. 3, gdzie pisze: „Praca bibliotekarska wymaga szerokiej wiedzy podbudowy encyklopedycznych wiadomości ze wszystkich gałęzi wiedzy, znajomości historii i systematyki nauk, opanowania całego pomocniczego aparatu pracy naukowej, władania – bodaj w czytaniu – możliwie dużą ilością języków obcych, a poza tym specjalnych umiejętności z zakresu księgoznawstwa i bibliotekarstwa właściwego”; *Memorial Związku Bibliotekarzy Polskich w sprawie unormowania stosunku służbowego bibliotekarzy szkół akademickich*, „Przegląd Biblioteczny” 1934, z. 2, s. 65–68; A. Łysakowski, *Sprawozdanie z wakacyjnego kursu bibliotekarskiego Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, z. 4, s. 309–311.

¹⁰ A. Łysakowski, *Obliczanie czasu pracy bibliotekarskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, z. 1, s. 38.

ni¹¹. Świadomy specyfiki pracy bibliotekarskiej i złudnej jednorodności jej przedmiotu, autor opatrzył wyniki badań znaczącymi zastrzeżeniami; napominał: „(...) materiał pracy bibliotekarskiej jest tylko podobny, ale nie równy. To nie jest mechanicznie fabrykowany towar. Różne kategorie książek wymagają różnych działań i zabiegów”¹² i przestrzegał: „Cały czas zajęcia dzieli się zatem na czas pracy (przygotowanie i wytwarzanie) i na czas marnowany”¹³. Rozważania Łysakowskiego zwięźdzała konkluzja: „(...) rzeczą organizacji pracy jest ustalenie poprawności stosunku tych części: oznaczenie maksymalnie dopuszczanego procentu czasu marnowanego, podniesienie do najwyższej wydajności czasu właściwego wytwarzania”¹⁴.

Te i inne refleksje dotyczące spraw organizacji pracy bibliotecznej – wynikające ze studiów teoretycznych, podejmowanych badań, jak również z doświadczenia nabytego w bibliotece Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, zawarł Adam Łysakowski w referacie przedstawionym na II Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Poznaniu (29 V – 2 VI 1929 r.)¹⁵. Referat ten, szczegółowo omówiony po latach przez Władysławę Borkowską¹⁶, formułował tezę: „(...) normalizować znaczy: **take same – wartościowe – cele osiągać za pomocą takich samych – najprostszych – metod (...)**”¹⁷, wyróżniał trzy kategorie norm porządkujących instytucję biblioteczną i precyzował obszary działalności, jakie owym kategoriom norm podlegały. Trzeba zaznaczyć, że referat potraktowano przede wszystkim jako sumę doświadczeń i przemyśleń całego grona autorów wypowiadających się na temat organizacji bibliotek¹⁸, co nie kolidowało zresztą z zamysłem Łysakowskiego, który rzetelnie wymienił prace, stanowiące dla

¹¹ Wyniki badań zob. *ibidem*, s.45–46.

¹² *Ibidem*, s. 42.

¹³ „(...) czas «marnowany» (na czynnościach osobowych): bądź to niezbędnie «tracony» (świeże «nastawienie się» do innego działania, wypoczynek, posiłek), bądź też zgoła «trwoniony» (spóźnianie się, przedwczesne kończenie pracy, rozmowy z kolegami, zbyt długie odpoczynki itp.)”, *ibidem*, s. 47.

¹⁴ *Ibidem*, s. 47.

¹⁵ A. Łysakowski, *Normy organizacyjne bibliotek naukowych, a w szczególności uniwersyteckich: (referat)*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, z. 3, s. 283–305; zob. też koreferat J. Grycza, *Normy organizacyjne (...)*, s. 305–308 oraz A. Łysakowski, *Przykład nowoczesnej organizacji bibliotecznej*, „Przegląd Współczesny” 1930, t. 32, s. 442–449 – o działaniu Centralnej Biblioteki Wojskowej; tegoż, *Naukowa organizacja pracy w bibliotekarstwie*, Biuletyn Biblioteki m. st. Warszawy 1931/1932, s. 28–29 – program i literatura odczytu wygłoszonego na kursie bibliotekarskim dla pracowników bibliotek warszawskich 3.V.1931 r.

¹⁶ W. Borkowska, *Z dziejów normalizacji w bibliotekarstwie polskim*, „Przegląd Biblioteczny” 1971, z. 1–4, s.244–246.

¹⁷ A. Łysakowski, *Normy organizacyjne ...*, *op. cit.*, s. 285.

¹⁸ W. Borkowska, *op. cit.*, s. 244 pisała: „Referat był próbą syntetycznego ujęcia postulatów i projektów wysuwanych od szeregu lat przez wybitnych bibliotekarzy. Omawiał przede wszystkim normy dotyczące organizacji i działalności bibliotek.”

niego inspirację¹⁹. Sumując wywód, autor przedstawił swój plan tworzenia i wdrażania prac normalizacyjnych, dotyczących działania bibliotek. Było to: rozpoznanie problemów, wypracowanie projektów norm oraz prace komisyjne nad ostatecznym ich kształtem, a „(...) Ministerstwo, akceptując daną normę, zarządza jej wydanie celem wprowadzenia w życie. Najlepiej czynić to rozdziałami, z których powstanie ogólny podręcznik: polskie normy bibliotekarskie”²⁰. Mowa tu o polskim podręczniku bibliotekarskim, nad którego powstaniem i treściami debatowano cały okres międzywojenny, tak przy okazji zjazdów bibliotekarskich, dyskusji o szkolnictwie zawodowym, jak i rozważań poświęconych nauce o książce i bibliotece, czy sprawozdań z egzaminów zawodowych²¹. Niestety, do roku 1939 ogólny podręcznik bibliotekarski nie powstał²², nie tyle z powodu braku kompetentnych autorów czy potencjału wiedzy fachowej, co z przyczyn natury administracyjno-finansowej.

Z mniejszymi oporami – choć nie tak szybko jak chcieliby tego bibliotekarze – odbywały się prace nad tworzeniem podręczników i instrukcji, odnoszących się do poszczególnych etapów pracy nad książką w bibliotece.

¹⁹ M.in.: E. Kuntze, *Potrzeby polskich bibliotek naukowych*, „Nauka Polska” 1919, s. 503–542; J.S. Bystron, *W sprawie racjonalnej polityki bibliotecznej w Polsce*, „Przegląd Współczesny” 1926, t. 16, s. 284–287; R. Kotula, *Najistotniejsze potrzeby polskich bibliotek naukowych*, „Nauka Polska” 1929, s. 529–537; Z. Mocarski, *Potrzeby bibliotek naukowych*, „Nauka Polska” 1929, s. 538–546; K. Dobrowolski, *Kilka uwag o potrzebach naszej nauki w związku z bibliotekami uniwersyteckimi*, „Nauka Polska” 1929, s. 547–555; J. Muszkowski, *Przeszłość i terażniejszość w życiu bibliotek współczesnych*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, nr 1, s. 1–13. Nie podaję autorów i prac niemieckich, rosyjskich i amerykańskich cytowanych przez A. Łysakowskiego.

²⁰ A. Łysakowski, *Normy organizacyjne ...*, *op. cit.*, s. 304.

²¹ W rezultacie powstał, przedłożony do dyskusji plan podręcznika: H. Hleb-Koszańska, *Projekt planu podręcznika bibliotekarskiego wyd. przez Z.B.P.*, „Przegląd Biblioteczny” 1935, z. 2, s. 89–91, podzielony na część ogólną i szczegółową, gdzie ogólna traktować miała o bibliologii i bibliografii, następnie szły sprawy dotyczące bibliotek: historia i rola społeczna i kulturotwórcza; rodzaje bibliotek, współpraca między nimi i statystyka; część ogólną kończyć miały sprawy wykształcenia i organizacji zawodowych bibliotekarzy. Część szczegółowa zakładanego podręcznika zawierać miała wiadomości dotyczące praktyki zawodowej: administracji bibliotecznej, gromadzenia, katalogowania i przechowywania zbiorów, czytelnictwa i specyfiki pracy w różnych typach bibliotek.

²² Jeśli pominiemy opracowany przez Mariana Łodyńskiego przy współudziale Jana Niezgody oraz Wiktora Kochanowskiego *Podręcznik bibliotekarski dla kierowników bibliotek wojskowych*, Warszawa 1929 i Jana Muszkowskiego *Życie książki*, Warszawa 1936; zob. *Wykaz podręczników zalecanych przez Radę Z.B.P. przy przygotowywaniu się do egzaminów na stanowiska I kategorii w państwowej służbie bibliotecznej*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, z. 3, s. 254–255.

Poczesne miejsce zajmują tu czynności związane z tworzeniem katalogów – podstawowych źródeł informacji o zbiorach bibliotecznych²³. O roli katalogów w działalności bibliotek akademickich mówili m.in.: Aleksander Birkenmajer²⁴, czy Ludwika Dobrzyńska-Rybicka, która podkreślała ich niepodważalne znaczenie. Jak mówiła: „Katalog stanowi zasadniczą podstawę biblioteki i rozstrzyga o jej sprawnym funkcjonowaniu”²⁵. Głos w dyskusji zabrał także Rudolf Kotula, dostrzegający wśród najpilniejszych zadań bibliotekarstwa polskiego: „(...) wybór rodzajów katalogów, ujednostajnienie zasad katalogowania (...)”²⁶.

Formułowano także uwagi o mniej postulatycznym, a bardziej merytorycznym charakterze, poświęcone potrzebie zachowania prostoty, precyzji i jasności w procedurze katalogowania zbiorów. Warto tu przypomnieć rozważania Edwarda Kuntzego, który pisał: „(...) biblioteki powinny sporządzić katalogi dostępne dla korzystających, na kartkach formatu międzynarodowego (125x75 mm), umieszczone w zabezpieczonych pudełkach. Kartki winny być przejrzyste, redagowane krótko, bez wszelkiej przesady bibliotekarskiej i bibliograficznej (...)”²⁷, czy Wacława Borowego, który zauważał konieczność prostej budowy i przejrzystego układu przyszłych przepisów katalogowania, podawania „trafionych” przykładów, sprecyzowania używanych terminów oraz opracowania tablic transkrypcji z odmiennych od łacińskiego alfabetów²⁸. Rozważaniom terminologicznym, dotyczącym potrzeby stworzenia precyzyjnego języka fachowego, z którego korzystano by przy redagowaniu instrukcji katalogowania alfabetycznego – poświęcili swe prace Mikołaj Dzikowski i Adam Łysakowski²⁹.

Wielokrotnie wspomniany tu już Adam Łysakowski, wraz z Józefem Gryczem główni „sprawcy” powstania podręczników katalogowania, kodyfikujących reguły rządzące katalogiem przedmiotowym i alfabetycznym³⁰ – obok

²³ Kompletny przegląd polskiej literatury dotyczącej katalogów, m.in. okresu międzywojennego daje artykuł: Krystyna Pięńkowska, *Polskie instrukcje katalogowania od XIX do połowy XX wieku*, „Przegląd Biblioteczny” 1971, z. 1–4, s. 258–273.

²⁴ A. Birkenmajer, *Bilans dziesięcioletniej pracy na polu bibliotekarstwa i bibliografii w Polsce*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, z. 3, s. 255.

²⁵ Głos w dyskusji na II Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Poznaniu 29 V–2 VI 1929 r., „Przegląd Biblioteczny” 1929, z. 3, s. 309.

²⁶ R. Kotula, *Najistotniejsze potrzeby...*, *op. cit.*, s. 530.

²⁷ E. Kuntze, *Potrzeby polskich...*, *op. cit.*, s. 518.

²⁸ W. Borowy, *Prolegomena do wszelkiej przyszłej instrukcji katalogowania*, Warszawa 1926, s. 7–9, 19–22, 33–34.

²⁹ M. Dzikowski, *Definicja „czasopisma” w bibliotekarstwie*, „PB” 1928, z. 1, s. 16–35; A. Łysakowski, *O terminologię katalogowania alfabetycznego*, „PB” 1931, z. 1, s. 1–10.

³⁰ A. Łysakowski, *Katalog przedmiotowy. Cz. 1. Teoria*, Wilno 1928; *Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich. 1. Alfabetyczny katalog druków*, Przepisy oprac. i wstępem poprz. J. Grycz, Warszawa 1934.

wymienionych zagadnień – dużą wagę przykładali także do przewidywania, badania i wychodzenia naprzeciw potrzebom czytelników korzystających z katalogów. Łysakowski pisał: „(...) strukturę katalogów dostosować trzeba do psychiki czytelników (...)”; „Katalog, istotnie dobry, musi być: poprawny logicznie, psychologicznie nastawiony i wtedy – sprawny praktycznie”³¹. Podobny sąd wyraził Józef Grycz: „(...) wybawić z kłopotu może katalogującego wstawienie się w położenie czytelnika”³², zaś podsumowując swoje refleksje napominał: „Uwagę należy głównie zwrócić na ułatwienie porozumiewania się za pomocą katalogu czytelnika z bibliotekarzem, kierowanie się tymi samymi kryteriami bibliotekarza przy katalogowaniu i czytelnika przy poszukiwaniu danej literatury”³³.

Wobec rosnącej liczby czytelników, odwiedzających biblioteki uniwersyteckie, Józef Grycz – jako pierwszy – sygnalizował konieczność prowadzenia zajęć przysposabiających do korzystania z bibliotek i ich różnorodnych zbiorów. We wstępie do *Przewodnika dla korzystających z bibliotek* wyjaśniał: „Tym «samoukiem» chce przyjść z pomocą niniejszy «Przewodnik», zanim nie zostaną ustanowione na początku każdego roku szkolnego na uniwersytetach naszych kursy wprowadzające do pracy w bibliotekach (...)”³⁴.

Na potrzebę podwyższania kompetencji czytelniczych studentów i młodszych pracowników nauki zwracała uwagę kolegów (na II Zjeździe Bibliotekarzy Polskich) Helena Radlińska: „Wiadomo – mówiła – jak wielka jest niezaradność studentów (nawet przygotowujących prace dyplomowe) przy używaniu książek i korzystaniu z bibliotek. Doświadczenia związane z nauczaniem techniki pracy umysłowej stwierdzają, że bibliotekarz naukowy mógłby odegrać doniosłą rolę pomocniczą w nauczaniu akademickim.”³⁵, temat ten jako istotny postrzegał także Rudolf Kotuła³⁶, a na III Zjeździe Bibliotekarzy Polskich – kontynuował Józef Grycz³⁷.

Aby zracjonalizować zasady polityki gromadzenia zbiorów, postulowano powołanie do życia w bibliotekach akademickich instytucji referentów lub też referatów naukowych. Charakteryzowano ich funkcje następująco: „Urzednicy ci musieli byc jak najbardziej zróznicowani pod wzgledem swych specjalności naukowych. (...)” – pisał w swoim wystąpieniu na II Zjeździe Bibliotekarzy

³¹ A. Ł y s a k o w s k i, *Psychologiczne podstawy instrukcji katalogowej: (odczyt wygłoszony na Zjeździe Bibliotekarskim w Warszawie w roku 1927, Poznań 1928, s. 2 i 8.*

³² J. G r y c z, *O polskie przepisy katalogowania*, „Exlibris” 1924, s. 211.

³³ *Idem, Katalog rzeczowy bibliotek naukowych: koreferat*, [w:] *Pamiętnik I Zjazdu Bibliotekarzy Polskich we Lwowie (26.V. – 29.V. 1928)*, Lwów 1929, s. 42.

³⁴ *Idem, Przewodnik dla korzystających z bibliotek oraz spis dzieł pomocniczych*, Kraków 1925, s. V.

³⁵ H. R a d l i Ń s k a, głos w dyskusji, „Przegląd Biblioteczny” 1929, z. 3, s. 279.

³⁶ R. K o t u ł a, *Najistotniejsze potrzeby...*, *op. ci.*, s. 536.

³⁷ J. G r y c z, głos w dyskusji, „Przegląd Biblioteczny” 1932, z. 3, s. 127.

Polskich Franciszek Smolka³⁸; „Są nimi przede wszystkim bibliotekarze, sprawujący zależnie od swoich studiów naukowych opiekę nad rzeczowymi partiami księgozbioru.” – siedem lat później poparł jego głos A. Łysakowski³⁹. Natomiast Witold Nowodworski na IV Zjeździe BP precyzował zasady działania planowanych referatów: „Należałoby raczej utworzyć w bibliotece tyle referatów, ile jest wydziałów na danym uniwersytecie. Zadaniem referatów byłoby utrzymywanie kontaktu z profesorami i uwzględnianie ich życzeń w zakresie polityki zakupów”⁴⁰.

Zagadnieniem nie mniej palącym wydawała się polskim teoretykom bibliotekoznawstwa pilna potrzeba uczynienia z zamkniętych „świątyń nauki” instytucji przyjaznych i otwartych, nie tylko zresztą dla czytelników. Wyraźnie dostrzegął ją Edward Kuntze, który formułował postulat: „(...) znieść uciążliwe *zamawianie* książek na dzień lub kilka godzin naprzód i dążyć do *natychmiastowego* dostarczenia żądanych. (...) I pod tym względem poczyniono już liczne doświadczenia nawet w europejskich bibliotekach naukowych, które dały bardzo dobre rezultaty, nadto można by wzorować się w niejednym na amerykańskich bibliotekach, które właśnie techniczną stronę bibliotekarstwa ciągle udoskonalają”⁴¹.

Otwartość biblioteki miała oznaczać także przemyślane zaprojektowanie jej budynku, umożliwiające jego właściwą funkcjonalizację, o czym pisał Aleksander Birkenmajer: „(...) plan gmachu przewidywać również musi, w części przeznaczony dla publiczności, tego rodzaju lokale, jak odpowiednio wielką garderobę itd.; obok tego coraz częściej urządzany jest za przykładem bibliotek amerykańskich, pokój do śniadań z bufetem i palarnią – pożądany w tych zwłaszcza bibliotekach, które otwarte są cały dzień bez przerwy. Na koniec nieodzowną rzeczą jest sala wystawowa, boć biblioteki, te mianowicie, które bogate są w starsze zabytki drukowane i pisane, są nie tylko warsztatami pracy naukowej, ale równocześnie i muzeami książki”⁴². Problematykę budownictwa bibliotecznego podjął także Rudolf Kotula, zainteresowany szczególnie strukturą gmachu: „Centralnie położone, przestronne i celowo wyposażone

³⁸ F. Smolka, *Zadania bibliotekarza naukowego*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, z. 3, s. 269, myśl tę autor powtórzył na IV Zjeździe Bibliotekarzy Polskich zob. tenże, *Organizacja bibliotek uniwersyteckich*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy...*, op. cit.: referaty, s. 49, zob. też E. Gaberle, *Zadania bibliotekarza naukowego: (koreferat)*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, z. 3, s. 277.

³⁹ A. Łysakowski, *Organizacja oddziałów informacyjno-bibliograficznych*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy...*, op. cit.: referaty, s. 60.

⁴⁰ W. Nowodworski, głos w dyskusji, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja - 2 czerwca 1936 roku: protokoły*, Warszawa 1936, s. 16; zob. też K. Remerowa, *O organizowanie czytelnictwa w bibliotekach naukowych*, [w:] *Lwowskie Studia Biblioteczne. I*, Lwów 1932, s. 20.

⁴¹ E. Kuntze, *Potrzeby polskich...*, op. cit., s. 517.

⁴² A. Birkenmajer, *Nowoczesne budownictwo biblioteczne*, „Architekt” 1929, nr 2-3, s. 11.

czytelnie ogólne i specjalne, nowoczesnie urządzone i wyzyskane magazyny, podzielenie i ustawienie materiału bibliotecznego według rodzajów zbiorów: rękopisy, stare druki, nowsze druki, grafika, mapy, oddział muzyczny itd. z przyległymi pracowniami i podręcznymi księgozbiorami działów – oto schemat budynku bibliotecznego. Nie może też brakować pracowni fotograficznej i introligatorskiej przystosowanej do prac zwykłych i artystycznych, dalej sali wystawowej, konferencyjnej itd”⁴³.

Traktowanie bibliotek przez odwiedzających nie tylko jako warsztatu pracy naukowej ale też jako miejsca studiów i nauki oraz kontaktów z innymi czytelnikami dostrzegli w swoich sprawozdaniach Helena Hleb-Koszańska, która zauważyła: „(...) spadek ilości lektur przy zwiększaniu się ilości czytelników oraz odwiedzin w Czytelni mówi o (...) wyzyskaniu lokalu b-ki jako miejsca lektury własnych materiałów”⁴⁴, a także Jan Baumgar, notujący: „Charakterystyczną rzeczą w czytelni ogólnej jest fakt, że liczba wydanych woluminów jest stosunkowo mała do bardziej wysokiej liczby odwiedzin czytelników, którzy (...) korzystają z własnych podręczników i skryptów (...)”⁴⁵.

Sprawy konserwacji i ochrony zbiorów – przy ich intensywnym wykorzystaniu – zaprzątały uwagę bibliotekarzy akademickich, zobowiązanych dodatkowo przez ustawę o egzemplarzu obowiązkowym, do archiwizowania otrzymywanych druków. Pomocy w ochronie zbiorów, obok działań introligatorskich, poszukiwano w wykorzystaniu technik fotograficznych – fotografii negatywowej⁴⁶, mikrofotografii – Józef Grycz postulował: „(...) zamiast przechowywania i kosztownego konserwowania materiałów o dużych rozmiarach a ograniczonej trwałości (...), sporządzać ich fotografie o możliwie małym formacie i tak przekazywać je potomności”, czy też fotokopii na papierze „(...) postępująca szybko technika wyprodukowała aparaty, które (...) dostarczają drogą automatyczną od razu odbitki pozytywne na papierze”⁴⁷. Stosowanie w bibliotekach nowych technik reprodukcyjnych pociągało za sobą rozterki natury prawnej: „Tymczasem jednak stosowanie fotokopii w bibliotekarstwie głównie do dostarczania osobom trzecim (czytelnikom) na ich żądanie odbitek fotograficznych z posiadanych przez biblioteki dzieł, spowodza pewne kolizje z ochroną prawa autorskiego”⁴⁸, co jednak nie przeszkadzało z optymizmem patrzeć

⁴³ R. K o t u l a, *Najistotniejsze potrzeby...*, *op. cit.*, s. 531.

⁴⁴ H. H l e b - K o s z a ń s k a, *Działalność polskich bibliotek uniwersyteckich w trzyleciu akademickim 1933/34–1935/36*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, z. 2, s. 136.

⁴⁵ J. B a u m g a r t, *Biblioteka uniwersytecka w Poznaniu w latach 1927–1937*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, z. 1, s. 73.

⁴⁶ D. [S. D e m b y ?], *Aparaty fotograficzne do celów reprodukcji negatywowej w naszych bibliotekach i instytucjach naukowych*, „Przegląd Biblioteczny” 1930, z. 1, s. 137–138.

⁴⁷ Obydwa cytaty: J. G r y c z, *Zagadnienie fotografii w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, z. 3, s. 147.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 164.

w przyszłość: „Reasumując, uznać trzeba, że stosowanie metod fotograficznych w bibliotekarstwie może znakomicie przyczynić się do ułatwienia gromadzenia materiałów bibliotecznych i przedłużenia ich bytu a także uczynić tańszym i poręczniejszym ich porządkowanie i udostępnianie”⁴⁹.

Szukając inspiracji, pozwalającej rozwinąć warsztat bibliotekarski i uzupełnić wiedzę teoretyczną, polscy bibliotekarze akademicy okresu międzywojennego nie ograniczali się do eksplorowania bibliotek krajowych. Podejmowano wyjazdy naukowe do instytucji zagranicznych, nie tylko w celu badania tamtejszych zasobów, ale również by poznać tryb pracy i zasady organizacji bibliotek, sposoby wykorzystania najnowszych rozwiązań technicznych i procedury służące sprawniejszej i efektywniejszej obsłudze czytelników⁵⁰.

Brano udział w zjazdach międzynarodowych organizacji bibliotekarskich – obrady takie stawały się źródłem sprawozdań zamieszczanych w prasie fachowej⁵¹ lub zdawano z nich sprawę na forach krajowych gremiów zawodowych⁵², starając się zawsze zachęcać bibliotekarzy do współpracy międzynarodowej, tak przy pracach bibliograficznych⁵³, wymianie wydawnictw⁵⁴, wypożyczeniach⁵⁵, jak i w prowadzeniu badań statystycznych, informowaniu się o zbiorach i wymianie zawodowej pracowników⁵⁶.

Pozytywnie ocenił polską obecność na międzynarodowym forum bibliotekarskim, nieskory do bezpodstawnych pochwał, Aleksander Birkenmajer: „Udział Polaków w obu powojennych międzynarodowych zjazdach bibliotekar-

⁴⁹ *Ibidem*, s. 169.

⁵⁰ Np.: E. Widerszalowa, *Z bibliotek rumuńskich*, „PB” 1939, z. 2, s. 135–141 – sprawozdanie z wizyt w Bibliotece Akademii Rumuńskiej, bibliotek uniwersyteckich w Cluj i Czerniowcach oraz charakterystyka stanu ogólnego bibliotekarstwa rumuńskiego; M. P o p o w s k a, *Bibliotekarstwo i biblioteki na Węgrzech*, „PB” 1939, z. 2, s. 141–155, artykuł zawiera historię bibliotekarstwa węgierskiego, przedstawia organizacje zawodowe oraz raport o zwiedzanych bibliotekach Budapesztu (Bibliotheca Patria, Centralna Biblioteka Publiczna) i Debreczyna (uniwersytecka i Kolegium Reformowanego).

⁵¹ Np.: *Pierwszy Światowy Kongres biblioteczno-bibliograficzny*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, z. 3, s. 444–452; *Sprawy międzynarodowe: [sprawozdanie z II Kongresu Międzynarodowego Bibliotekarzy i Bibliografów w Madrycie i Barcelonie, 20–30 maja 1935 r.]*, „PB” 1935, z. 2, s. 135–142.

⁵² E. K u n t z e, *Współdział Polski w międzynarodowych pracach bibliotekarskich: [referat na III Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Wilnie, 26–28. VI. 1932 r.]*, „Przegląd Biblioteczny” 1932, z. 3, s. 103–118.

⁵³ K. D o b r o w o l s k i, *Sprawa międzynarodowej współpracy bibliotecznej*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, z. 1, s. 93–94.

⁵⁴ S. P. K a c z o r o w s k i, *Międzynarodowa wymiana wydawnictw a polskie biblioteki uniwersyteckie*, „Przegląd Biblioteczny” 1933, z. 2–3, s. 144–145.

⁵⁵ E. K u n t z e, *Konferencja Ekspertów Bibliotecznych w Paryżu*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, z. 1, s. 95–96.

⁵⁶ *Idem*, *Współdział Polski...*, s. 115–117.

skich – pisał – był jakościowo bardzo poważny i znalazł też uznanie w oczach zagranicy. O tym samym uznaniu świadczą również pochlebne recenzje prac polskich bibliotekarzy, jakie coraz częściej napotkać można w obcojęzycznych czasopiśmie fachowych⁵⁷.

Pracownicy prowadzący badania szczegółowe, bez wahania używać zaczęli w praktyce bibliotekarskiej metod stosowanych w nauce o organizacji pracy⁵⁸, psychologii⁵⁹ i socjologii⁶⁰. Bardzo przydatna i chętnie stosowana okazała się metoda porównawcza⁶¹, służąca opisowi biblioteki jako instytucji wprowadzającej różnego rodzaju rozwiązania praktyczne. Charakterystyka tych rozwiązań w rozmaitych bibliotekach i wnioski płynące z ich porównania pomagały znajdować optymalne procedury zmierzające do pokonania problemów, z jakimi borykali się bibliotekarze. Wiele uwagi poświęcano trafności wybranych rozwiązań, które podwyższały jakość pracy i satysfakcję płynącą z jej wykonywania⁶².

Przegląd prac bibliotekoznawczych okresu międzywojennego skierowanych, przede wszystkim, do bibliotekarzy akademickich, świadczy nie tylko o bogatej problematyce zawodowej, kompetentnie podejmowanej przez ich autorów, ale też o wyraźnej intencji wywarcia silnego wpływu na środowisko. Przekonuje o woli znaczącego rozbudzenia ambicji bibliotekarzy, którzy powinni zacząć postrzegać swoją dziedzinę jako nowoczesną i interdyscyplinarną naukę; o pragnieniu kreowania wzorów postaw i zachowań. Wirtualny odbiorca tych książek i artykułów fachowych prezentuje się jako osoba ponad przeciętność zaangażowana w wykonywaną pracę, obdarzona znaczącą wiedzą i wysokimi umiejętnościami zawodowymi, odpowiedzialna, nieobawiająca się zmian i otwarta na nie. Wszystkie te cechy determinują sposób podejścia bibliotekarza do powierzonych sobie zbiorów, a także do ludzi,

⁵⁷ A. B i r k e n m a j e r, *Bilans dziesięcioletniej...*, *op. cit.*, s. 259.

⁵⁸ A. Ł y s a k o w s k i, *Obliczanie czasu...*, *op. cit.*, s. 41–46, zastosowano tu metodę statystyczną i eksperyment.

⁵⁹ *Idem*, *Psychologiczne podstawy...*, *op. cit.*, s. 6–7, gdzie autor opisuje badania zapamiętywania tytułów prowadzące do wyboru haseł dla katalogu przedmiotowego.

⁶⁰ *Idem*, *Organizacja oddziałów informacyjno-bibliograficznych*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy...*, *op. cit.*: referaty, s. 51–67 – referat powstał w dużej mierze dzięki danym uzyskanym z ankiet rozesłanych do 24 znaczących bibliotek polskich.

⁶¹ Np.: J. G r y c z, *Porównanie zagranicznych przepisów katalogowania*, Warszawa 1929, s. 28–45, praca zawiera tablice porównawcze przepisów pruskich, anglo-amerykańskich, francuskich, włoskich i czeskich; H. H l e b - K o s z a ń s k a, *Analiza obcych podręczników bibliotekarskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1935, z. 2, s. 75–89, autorka analizuje i porównuje zawartość, różnice zagadnieniowe, odmiennosć poziomów i, co za tym idzie przeznaczenie, metody dyskursu i kompozycję 13 podręczników i poradników w językach: francuskim, niemieckim, rosyjskim, angielskim, duńskim, szwedzkim i czeskim.

⁶² Np.: A. Ł y s a k o w s k i, *Obliczanie czasu...*, *op. cit.*, s. 48; A. Ż ó r a w s k a, *Organizacja oddziałów czasopism w bibliotekach naukowych: koreferat*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy...*, *op. cit.*: referaty, s. 141.

wobec których sprawuje swe obowiązki: do czytelników, współpracowników, podwładnych. Nie stroni on od wykorzystania najnowszych technik i technologii, służących unowocześnieniu form pracy z czytelnikiem oraz konserwacji i ochrony zbiorów; umiejętnie adoptuje do własnych potrzeb doświadczenia kolegów i partnerów z innych bibliotek. Rozumiejąc potrzebę doskonalenia wiedzy, a także zbudowania etosu bibliotekarza i wyrobienia sobie godnej pozycji wśród pracowników nauki, ustawicznie uzupełnia wiedzę ogólną i fachową, śledząc dokonania różnych dziedzin nauki, i uczestnicząc w kursach i szkoleniach zawodowych, a tym samym, intensywnie włącza się w życie naukowe uczelni. Dzięki krytycznej akceptacji wyników oceny swej działalności, ustala i koryguje kierunki rozwoju własnego i swojej instytucji; nie obawia się pracy zespołowej – jest liderem w swej specjalizacji.

Uważnym czytelnikom – pracownikom bibliotek akademickich II Rzeczypospolitej – nieobce były także treści, które dziś znamy pod nazwami: standaryzacja, zarządzanie (zasobami, jakością, usługami, procesami, pracownikami), działania marketingowe, integracja ze społecznością lokalną, specjaliści dziedzinowi czy benchmarking⁶³. Trudno oprzeć się wrażeniu, że ludzie z tak ukształtowaną świadomością zawodową – zarówno autorzy omówionych tekstów, jak i ich odbiorcy mogliby bez wysiłku pracować w bibliotekach współczesnych. A odwołując się do kontekstu cytowanych przykładów, niebezpieczne jest nazwanie całego ich środowiska **twórcami nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego**⁶⁴.

Bibliografia

- B a d e c k i K., *Eustachy Wacław Gaberle: bibliotekarz lwowski, teoretyk–organizator–pedagog, 1891–1947*, Kraków 1947.
- B o r k o w s k a W., *Z dziejów normalizacji w bibliotekarstwie polskim*, „Przegląd Biblioteczny” 1971, z. 1, s. 242–249.
- B a u m g a r t J., *Bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekarze*, Warszawa 1983.
- B a u m g a r t J., *Józef Grycz na tle bibliotekarstwa polskiego*, „Roczniki Biblioteczne” 1987, z. 1, s. 305–319.
- D z i a t l i k ó w n a F., *Działalność polskich bibliotek uniwersyteckich w roku akad. 1937/1938*, „Przegląd Biblioteczny” 1946, z. 1, s. 90–108.

⁶³ Świadomość stałości wymagań wobec instytucji wyraził Adam Łysakowski słowami: „Ekonomia przestrzeni, czasu, pieniędzy i wysiłku psychofizycznego jest oklepanym już postulatem (...). Dawny «zarząd empiryczny» zastępujemy «organizacją pracy». Dawny «zmysł organizacyjny» wyrównujemy «nauką o organizacji» (...)”, zob. *idem*, *Normy organizacyjne...op. cit.*, s. 285.

⁶⁴ Za autorami opracowania *Twórcy nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. B. Kocowski, Wrocław 1974.

- Gaca-Dąbrowska Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej: zarys problemów organizacyjnych i badawczych*, Wrocław 1983.
- Gaca-Dąbrowska Z., *Nauka o bibliotece w programach kształcenia bibliotekarzy (okres II Rzeczypospolitej)*, „Roczniki Biblioteczne” 1979, z. 2, s. 153–181.
- Gaca-Dąbrowska Z., *Stare i nowe problemy bibliotek uniwersyteckich*, „Roczniki Biblioteczne” 1977, z. 1–2, s. 247–453.
- Gaca-Dąbrowska Z., *Zawód bibliotekarza w II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Biblioteczne” 1982, z. 1/2, s. 109–124.
- Helena Więckowska: 1871–1984, red. nauk. Jerzy Andrzejewski. Łódź 1988.
- Hleb-Koszańska H., *Adam Łysakowski: życie i działalność*, „Przegląd Biblioteczny” 1971, z. 1/4, s. 5–51.
- Korzon K., *Rudolf Kotula – dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie (1923–1939)*, „Roczniki Biblioteczne” 1977, z. 3/4, s. 801–847.
- Kubów S., *Książka i biblioteka w pracach Heleny Radlińskiej*, „Studia o Książce” 1977, s. 139–151.
- Lenartowicz M., *Helena Hleb-Koszańska: 1908–1980*, „Przegląd Biblioteczny” 1983, z. 4, s. 337–349.
- Łodyński M., *Rola Edwarda Kuntzego w bibliotekarstwie polskim*, „Przegląd Biblioteczny” 1957, z. 2–3, s. 97–105.
- Olszewicz B., *Mikołaj Dzikowski (1883–1957)*, „Przegląd Biblioteczny” 1958, z. 1, s. 1–14.
- Paszkiwicz U., *Zygmunt Mocarski: bibliograf, bibliotekarz, bibliolog*, „Studia o Książce” 1977, s. 151–209.
- Pieńkowska K., *Polskie instrukcje katalogowania od XIX do połowy XX wieku*, „Przegląd Biblioteczny” 1971, z. 1–4, s. 258–273.
- Portrety bibliotekarzy polskich*, red. I. Morsztynkiewiczowa, Wrocław 1980.
- Schneider E., *Profesor Marian Łodyński w Bibliotece Jagiellońskiej*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1958, nr 2, s. 29–33.
- Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel. Warszawa 1972 + suppl. 1–3. Warszawa 1986–2010.
- Szkoły wyższe Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. 2. Warszawa 1930.
- Twórcy nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. B. Kocowski. Wrocław 1974.
- Wieczorek W., „Przegląd Biblioteczny” w teorii i praktyce bibliotekarstwa lat 1927–1939, „Przegląd Biblioteczny” 1969, z. 2–3, s. 185–212.
- Więckowska H., *Akademickie kształcenie bibliotekarzy: zarys historyczny*, Warszawa 1979.
- Więckowska H., *Działalność bibliotekarska Jana Baumgarta na terenie ogólnopolskim i międzynarodowym*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1973, nr 1/2, s. 19–27.
- Więckowska H., *O Stefanie Dembym twórcy Biblioteki Narodowej zamiast wspomnienia*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1983, s. 365–373.

- Włodarczyk J., *Bibliotekarze bibliotek fundacyjnych i rodowych w okresie zaborów – próba syntezy: z dziejów kształtowania się zawodu bibliotekarskiego na ziemiach polskich*, „Roczniki Biblioteczne” 1984, z. 1–2, s. 179–195.
- Włodarczyk J., *Bibliotekarze w Polsce okresu międzywojennego*, Łódź 1986.
- Włodarczyk J., *Polscy bibliotekarze oświatowi okresu międzywojennego*, „Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie” 1988, nr 2, s.28–37.
- Wojakowski J., *Wkład Aleksandra Birkenmajera do nowoczesnego bibliotekarstwa*, „Przegląd Biblioteczny” 1978, z. 2, s. 163–168.